

Prugberger Tamás¹

A jogrendszer és intézményeinek tagozódása és szerkezetének rendje az összefüggések vetületében²

Absztrakt

A szerző a tanulmányát a természetjog és a pozitívjog közötti kapcsolat feltárásával kezdi. Ennek során bemutatja, hogyan fejlődött ki a vallási hiedelmeken keresztül az erkölcs és a természetjog, valamint általuk és a társadalmi gyakorlaton keresztül a pozitív jog. Ezt követően arról szól, hogy a pozitív jog egymáshoz hasonlóan két fő nagy területre, anyagi és alaki jogra osztható, továbbá mindkettő közjogra és magánjogra, pontosabban közjogi és magánjogi materiális és eljárásjogi köz- és magánjogra. A közjog további tagozódásaként jelenik meg az alkotmányjog és a közigazgatási jog, míg a magánjog további tagozódásaként a személyiségi, a dologi, az öröklési és a kötelmi jog. Mindegyik területre hathatnak közjogi elemek, sőt a kötelmi jog területén ez a kölcsönhatás annyira erős, hogy vegyes szakjogként megjelenik a kereskedelmi, illetve a gazdasági jog, míg a magánjogi elemek is erősen hatnak a közigazgatási jogra és így a rendészeti közigazgatási jog mellett kialakult a szolgáltató közigazgatási jog.

Kulcsszavak: természetjog, tételes jog, anyagi jog, eljárási jog, alkotmányjog, közigazgatási jog polgári jog, vegyes szakjog

Abstrakt

In diesem rechtstheoretischen Artikel beschäftigt sich der Verfasser zuerst mit dem Verhältnis des Naturrechts und des Positivrechts. In diesem Aspekt ist es erklärt, wie wurde rechtsgeschichtlich von der Uhrzeit das Privatrecht durch den religiösen Glauben, und die Moral, ebenso das Naturrecht, und durch das Naturrecht, und auf Grund des Naturrechts und der Gesellschaftspraxis entwickelt. In dieser Erklärung ist es auch gezeigt, daß es ein Unterschied zwischen dem Materialrecht und Prozessualrecht in dieser Hauptgliederung des Positivrechts gibt. Es ist in beiden dargestellt, das Recht spaltet sich auf Öffentliches Recht und Privatrecht. Weiter ist es dargestellt, wie gliedert sich das Öffentliche Recht weiter auf Staatsrecht, Verwaltungsrecht, und das Privatrecht auf Bürgerrecht, Handelsrecht, Arbeits-, und Sozialrecht, genauso wie das Öffentliche Recht wie wirkt einen Einfluß auf das Privatrecht, und umgekehrt das Privatrecht auf das Öffentliche Recht. Dadurch ist es binnen den Hauptrechtszweigen vorgeführt, wie die einige Rechtsinstituten aufeinander binnen und außen in ihrem Rechtszweig wirken können.

Schlusswörter: Naturrecht, Positivrecht, Prozessualrecht, Öffentliches Recht, Verwaltungsrecht, Zivilrecht, Wirtschafts-, und Handelsrecht, Gemischtes Fachrecht

¹ DSc. prof. em. Miskolc Egyetem ÁJK.

² DOI 10.59558/jesz.2024.4.93

I. A jogintézmények elhelyezkedése a jogrendszer jogági tagozódásán belül

I.1. A jogrendszer átfogó alaptagozódása (természetjog-pozitív jog, anyagi-alaki jog, közjog-magánjog és vegyes szakjog)

A jogrendszeren belüli jogági tagozódásnak széleskörű irodalma van és az egyes jogintézményeket a szerzők különböző nézőpontok szerint csoportosítják. A *pozitív jog* alapvető csoportosítása kettős irányban, úgy, mint *anyagi és alaki* jogban nyilvánul meg. Az *anyagi jog* tartalmazza azokat a tételes jogi előírásokat, amelyeket az általuk érintett jogalanyoknak követniük kell. Ezzel szemben az *alaki jog* azokat az eljárási szabályokat tartalmazza, amelyek meghatározzák, hogy akit (természetes vagy jogi személyt) jogsérelem ér, annak megszüntetése és anyagi jogainak helyreállítása végett az állami és azon kívüli társadalmi szervezeten belül melyik szervezethez fordulhat annak érdekében, hogy felszámolják a jogsérelmét. Ezen kívül az alaki, vagy másként mondva az eljárási jog tartalmazza azokat az előírásokat, amely szerint az eljárásra joghatósággal és illetékességgel rendelkező szerv milyen eljárási szabályok szerint köteles lefolytatni az eljárást. Ez a jogrendszer kiinduló alapvető tagozódása. Eszerint *a jogrendszer alapvetően és elsőként anyagi és alaki jogra tagozódik.*

Emellett szóba jöhet egy másik alapvető tagozódása a jogrendszernek, ahol az egyik oldalt a metajurisztikus, vagyis a pozitív jogon túli, inkább az erkölcsi szférába tartozó *természetjog*, míg a másikat a pozitív, másként szólva a *tételes jog* képezi. E nézetet képviselők szerint az erkölcsi szabályok rendje határozza meg mind az anyagi, mind az alaki jog rendjének elveit, alapvetően abban a rendszerben, amelyet elvi szempontok szerint a természetjog körvonalaz, és amely a tételes pozitív jogban részletesen kidolgozva jelenik meg. Ennél fogva a természetjogi és a pozitív jogi tagozódási rendszer fedi egymást. Ennél fogva a természetjogi tagozódással a mai viszonyok között már nem kell külön foglalkozni. Annyit azonban indokolt megjegyezni, hogy a jogrendszer tartalma és rendszerbe foglalása a közösségi igények szerint történelmileg kialakult köznépi és irányító elit diskurzusa és a jogász szakma gyakorlati és elméleti munkássága alapján formálódott meg napjainkra.

A jogrendszeren belüli jogági és jogintézmény-rendszeri tagozódás elsősorban az *érdekek* jellege szerint alakult ki. Az érdekek szerint megkülönböztetünk össztársadalmi közérdekeket, amelyeket az állami szervek és szervezetek képviselnek, mezoszintű közép-, és kiscsoporti érdekeket, amelyeket részben az állami főhatalommal összhangban, részben azonban eltérő etatista jellegű területi köztisztviselők vagy egyesületi jellegű szervezetek képviselnek. Lefelé haladva jönnek az egyéni érdekek, amelyeknek alanyai egy központi és területi állami szervezeten belül polgároknak minősülnek, és érdekeik összhangba hozásának jogi normáit a polgári jog fogja át. E felülről lefelé tendáló érdekviszonyokat képviselő természetes és művi (fingált) jogalanyok felfelé is igényekkel lépnek fel, amelyek egy demokratikus társadalomban középuton szintetizálódnak, és ennek hatására alakult ki a közjog és a magánjog mellett, vagyis a két szélső között az önkormányzatiság joga, valamint a köz-, és a magánjog kombinációjából eredő ún. „vegyes szakjog”. Az előbbinél a közjogi jelleg a domináns és kevésbé a magánjog, míg az utóbbinál inkább a magánjog áll előtérben és hátrébb sorolódik a közjog.

I.2. Az anyagi közjog és az azon belüli tagozódás

A közjogon belül szerintem három nagy jogági területet indokolt megkülönböztetni. Alkotmányjogot, közhatalmi jogot és közigazgatási jogot.

a.) Az *alkotmányjog* az állam alaptörvényéből, illetve az alkotmányból kiindulva az állam központi és területi szervezeti felépítésének, valamint egymással szembeni viszonyuk rendjének a statikus vázát, a hatáskörök megosztásának főbb elveit, az állampolgári alapjogokat és azok alkotmányos védelmét, a jogi normaalkotás főbb szabályait, a parlamenti és a helyhatóságok választási rendjét, az országgyűlési és a helyhatósági képviselők jogállását deklarálja. Az alkotmány, illetve az alaptörvény határozza meg az alapvető állampolgári, köz- és magántestületi jogokat, ide értve minden jogalanyi formára kiterjesztve a jó hírnévhez fűződő jogosultságot, a tulajdon védelmét, a vállalkozás szabadságát, az esélyegyenlőséget, a természetes személyek jövedelem-forrásként történő munkába állási jogát, a személyes szabadsághoz, az egészséghez és az egészséges környezethez, a tanúhoz-képzéshez, valamint szociális gondoskodásra irányuló jogát. Az alkotmányjog részét kell, hogy képezze az alkotmányos államban a joguralmának a biztosítása, vagyis, hogy az állam a működése során a külső és belső szuverenitásának a keretében a minden oldalú érdekösszhangra törekvő természetjogi és alapvető erkölcsi normákkal összhangban álló helyes tételes jogi normák szerint lássa el bel- és külpolitikai funkcióit a jogalkotás és a jogalkalmazás során egyaránt. Ennek biztosítója az alkotmánybíróság. Szervezeti és működési szabályainak tételes jogi meghatározása a jogalkotás szakmai követelményeivel együtt szintén az alkotmányjognak, mint közjogi aljogágnak a hatáskörébe tartozik.

Az állampolgári alapjogok és a Római Szerződés által biztosított szabadságjogok, úgymint a lakhelyválasztás, a vállalkozás, a munkavállalás szabadsága, valamint az áru- és pénzforgalom szabad áramlása tekintetében elég e jogok alkotmányjogi garانتálása annak kimondásával, hogy e jogokat közjogi-közigazgatásjogi, valamint vegyes szakjogi előírások védik.

b.) A közjog másik jogági területe a *közigazgatási jog*, amely magában foglalja az általános, illetve a *közrendészeti* és a *szakrendészeti* közigazgatási jogot, továbbá az általános és a szakigazgatási területen jelentkező civilisztikai módszerű *szolgáltató közigazgatási* jogot. A közigazgatási jog magja a rendészeti közigazgatás, amely az egyes rendészeti szakterületek szerint szakrendészeti közigazgatás-jogi területekre osztozik az állam által felügyelni és részben irányítani hivatott működési szakterületek szerint. Az állami szakrendészeti funkcióknak megfelelően az általános belügyi rendészeti szakigazgatás mellett igen sok szakterülete van. Csak a leglényegesebbeket megemlítve: igazságügyi, oktatás és művelődésügyi, egészségügyi, építésügyi, munka- és szociálisügyi, kereskedelem- és gazdaságügyi, természet- és környezetvédelmi, valamint piacfelügyeleti szakigazgatás, amit sorolhatnánk tovább.

Mind az általános, mind a szakközigazgatás hagyományos formája a rendészeti igazgatás, amiből következik, hogy mind az általános, mind a szakrendészeti közigazgatási szerveknek az adott szakigazgatási szervezettel, tőle kiindulva, vele kapcsolatba a legtöbbször egyoldalú jogügylettel jogviszonyba kerülő köz- valamint magánjogi jellegű jogalany (természetes és jogi személy) az eljáró rendészeti szervvel alárendelt jogviszonyban áll. Ugyanis, mind a közrendészeti szakigazgatási szervezet a törvényi és kormány-, valamint miniszteri/főhatósági általános normatív tartalmú jogforrások alapján egyedi köz- és szakrendészeti ügyekben hoz eseti normát tartalmazó határozatot, amelyet a címzetteknek be kell tartaniuk, illetve a köz-, vagy szakrendészeti hatóság általi előírás szerint kell eljárniuk. Abban az esetben, ha az ilyen határozatnak a címzett jogalanyok valamelyike nem tesz eleget, vagy bűncselekmény elkövetéséhez hasonlóan deliktualis jelleggel köz- vagy szakrendészeti szabályt sért, vagyis szabálysértést követ el, közigazgatási határozattal bírságban vagy egyéb joghátrányban részesül. Az egyéb joghátrányok köre igen tág. Ezek közé tartozik pl. a szabályszerűtlen működés miatti üzembezárás vagy engedély nélküli, vagy engedélytől eltérő beruházás esetén az eredeti állapot helyreállítására, valamint bármilyen közigazgatási előírás megsértése miatt aktív vagy passzív tevékenységre kötelezés, stb.

Az így megnyilvánuló rendészeti közigazgatás mellett, amelyre egyértelműen a közigazgatási szervvel jogviszonyba kerülő egy vagy több jogalanynak a közigazgatási szervvel szemben fennálló alárendelt helyzete a jellemző, egyre gyakoribbá válik a közigazgatásnak civilisztikai, azaz polgári jogra jellemző tartalmú szolgáltató jellegűvé való válása. Ez történhet ingyenes vagy visszterhes szolgáltatásnyújtásban, vagy hasonlójellegű szaktanácsadásban, vissza nem térítendő vagy hitelszerűen nyújtandó állami támogatásban. Ezek többsége elsősorban a mezőgazdasági szakigazgatásra jellemzőek, ahol a kiépített falugazdarendszer segítséget nyújt a gazdákat terhelő különböző adminisztratív nyilvántartások, közlések és jelentések, valamint pályázatok elkészítésében. Ezen kívül a falugazda-hálózat termelési szaktanácsokat is nyújt a gazdáknak. Az agrárjogi szolgáltató közigazgatáson kívül valamennyi gazdasági ágazatban szakigazgatási előírások alapján lehetőség van olyan közigazgatási szerződések kötésére, amelyekben gazdálkodó szervezetek ingyenesen vagy visszterhesen különböző pénzbeli vagy természetbeni szolgáltatások, vagy kedvezmények nyújtására vállalnak kötelezettséget, különösen akkor, ha a megcélzott tevékenységet folytató gazdasági szervezetek az indirekt gazdaságirányítás igényei szerinti tevékenységre közigazgatási szerződéssel elkötelezik magukat.³

Egyértelműen megmutatkozik intézményesítve a közigazgatási jog e rendészeti és szolgáltatói jellegének a kombinációja a munkaügyi szakigazgatásnál. A munkaügyi szakigazgatás rendészeti jellege nyilvánul meg a nem az Európai Unióhoz tartozó külföldiek foglalkoztatásának az engedélyhez kötése és annak szakhatósági felügyelete, a munkáltató részéről a munkavállalóra vonatkozó kötelező társadalombiztosítás megkötésének az ellenőrzése, valamint a munkavállalók egzisztenciális és szociális, valamint munkaegészségügyi és munkabaleset elleni védelmét célzó előírások betartásának az ellenőrzésében.

Ezzel szemben a szolgáltatási jellegű munkaügyi szakigazgatás feladatkörébe tartozik a munkaügyi hivatalok részéről azok részére, akik elvesztették állásukat és kikerültek a munka világából és ennél fogva jövedelem nélkülivé váltak, hogy segítséget nyújtson ahhoz, hogy mielőbb visszakerülhessenek a munka világába.⁴ Ebbe a körbe tartozik az ingyenes munkaerő kiközvetítés, a munkanélküli segélyezés, illetve álláskeresői támogatás, az ingyenes képzés, a fizetett közmunkába helyezés, valamint a munkanélküliekkel olyan szakképesítést adó képzéssel párosuló foglalkoztatási szerződéskötés, ahol a szakmával összefüggő elméleti képzéssel párosuló munkavégzés egyúttal szakmai gyakorlatot is jelent.⁵ Ezzel áll összefüggésben az, ha az ilyen szerződéssel képzéssel, átképzéssel egybekötött munkaviszonyt az érintett személy önhibájából felmondja, és a képzésből-átképzésből kiszáll, vagy pedig a tanulással egybekötött munkaviszony praktikumának vagy tanulmányainak nem tesz eleget és ezért a hivatal mondja fel szerződést, a képzés költségeit vissza kell térítenie és csak az elvégzett munkáért járó bért tarthatja meg.⁶ Ezért az ilyen képzéssel, átképzéssel párosuló közfoglalkoztatási szerződéseknel a szerződésben meghatározott időszakokra tagolt képzési költségek összegét a munkavégzésért járó bér mellett szerződésbe foglalják. A foglalkoztatást

³ Ld. Csák Csilla – Nagy Zoltán – Olajos István – Orosz G. – Szabó Ágnes Szilágyi János Ede – Török Géza: A magyar agrárjog fejlődése az EU keretei között. Novotni Kiadó, Miskolc, 2010, 351-360. o.; Prugberger Tamás – Olajos István: Das ungarische Agrarfinanzierungss in standifger Veranderung. In: LegalProblemoftransition in Hungary. Hungarian National Reports Submitted to the Fifteenth International Congress of Cooperative Law. Bristol. In July 26-August 1, 1998, MTA. Jogtudományi Intézet, Budapest, 81-90. o.

⁴ Jakab Nóra – Prugberger Tamás: A foglalkoztatás elősegítés és igazgatás joga. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2013. III-VI. fejezet.

⁵ Előző jegyzetben hiv. mű, 79-94. o.

⁶ Jakab-Prugberger: i.m. 88-90. o.

és a munkába állást elősegítő ilyen szerződésekkel Németországban Gerhard Schröder kancellárságának idején a korábbi 25-30 %-os munkanélküliséget le tudták vinni 5 % alá.⁷

c.) *Összegezve* az eddigieket, a közigazgatási jognak két nagy területe van. Az egyik a rendészeti közigazgatási jog, amely a közrendészeti (belügyi rendészeti) jogot, valamint a szakrendészeti közigazgatási jogot foglalja magába, míg a másik a szolgáltatási jellegű, többnyire szak-közigazgatási jogot. A rendészeti közigazgatási jog a rendészeti előírások betartásáról való gondoskodás hatósági felügyeletével valósul meg, ahol a jogsértést szankcióként bírság, az előírásnak megfelelő tevékenységre vagy tevékenységtől való tartózkodásra, vagy az illegitim tevékenység vagy mulasztás abbahagyására, üzemi működésnél, beruházásnál a hiány pótlására történő kötelezés, valamint működésmegvonás, vagy az eredeti állapot helyreállításának előírása követi. Ezzel szemben a szolgáltató közigazgatásnál a közigazgatás civiljogi megoldásokkal, közigazgatási szerződésekkel kívánja céljait elérni. Tartalmuk jellege és szerkezete, és ugyanígy a közigazgatási szerződések megszegésével összefüggő szankciók is, megegyeznek mindazzal, amit a polgári törvénykönyvek kötelmi jogának általános része tartalmaz. Különbség csak az eljárásjogi részben és abban van, hogy az ilyen szerződések megszegéséből eredő jogvitákban annak ellenére, hogy a felek a rendészeti közigazgatásra jellemző alá-fölé rendelt helyzetből mellérendelt helyzetbe kerülnek a jogvita elbírálására a legtöbb országban a közigazgatási bíróság jár el és nem a polgári ügyeket tárgyaló általános bíróság, bár megítélésem szerint az is nyugodtan eljárhatna. E két szemlélet szerencsés szintézisét valósította meg a magyar törvénykezési szervezeti jogalkotás, amely a közigazgatási bíráskodást az általános bírósági szervezeten belül külön szakágban helyezte el. Az azonban már esetleg kifogásolható, hogy ezt a munkajogi bíráskodással összekötve valósította meg. Erről azonban majd később.

Mindenesetre a *közjog jogágiságának az egészére* és nemcsak a közigazgatási jogra érdemes elmondani, hogy a 19. század utolsó negyedétől kezdve egyre erősödött az a szemlélet, hogy a közigazgatásban célszerűséget csak jogszerűen szabad érvényesíteni. Már a 21. század elejének jogállamiságot igénylő szakirodalmában Balogh Artúr akadémiai székfoglaló értekezésében is arról szólt, hogy „a közjog csak tartalmilag különbözik a magánjogtól, egyébként pedig megegyezik jogi mivoltára nézve a magánjoggal.”⁸ E nézetet megerősítik a közigazgatási jog szerkezeti jellegéről az eddig kifejtettek. Balogh Artúr már akkor utalt arra, hogy a jogállamiságot az egész közjogra kiterjesztve a joguralomnak az alkotmányba fektetése garantálja. A jogállam ennél fogva alkotmányos állam is egyben. Az alkotmányos állam azonban Balogh helytálló nézete szerint önmagában nem valósítja meg a jogállamot. Ahhoz szükség van a jog uralmára, amit a bírói védelem biztosít. A rendészeti közigazgatás szintjén legalább két lépcsőfokban, vagyis területileg első fokon, központilag pedig a revidálós közigazgatási bíróság szintjén,⁹ míg a hatalmi, vagyis a jogforrásalkotással, általános normakiadással összefüggő ügyekben a jogállamiságnak és társadalmi, valamint a természeti/ökológiai törvényszerűségeknek való megfelelést kétség esetén az alkotmánybíróság bírálja el. Mindebből kitűnik, hogy a közjognak e három aljogága, a közhatalmi szervek egymás közötti viszonyával és működésével kapcsolatos jog, valamint a közigazgatási jog tartozik még ide, ahol az előbbinél hatalmi szervek közötti megegyezésekből eredő viták elvben lehetnek civilisztikai, azaz polgári jogi jellegűek, ami elvben eldőlhetne polgári bírósági eljárásban, azonban az ilyen ügyek magas szintű politikai tárgyalásokon, diskurzusok során, kompromisszumos megegyezések létesítésével, metajurisztikus formában dőlnek el. Ez is utal

⁷ Információ Prof. Dieter Sadowskytól, az Institut für Arbeitsrecht und Arbeitsbeziehungen in der EG. direktorától, Trier, 2010. júl 14. Közölve: Jakab – Prugberger: i.m. 90. o.

⁸ Balogh Artúr: Jogállam. Székfoglaló értekezés. értekezések a társadalmi tudományok köréből. 1914, XIV. kötet 8. sz. 3. citátum, átvéve Szabadsfalvi Józseftől: „A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény”. Jogállam-konceptiók Magyarországon a 20. század közepéig. Gondolat Kiadó, 2023, 77. o.

⁹ Ld. az előző jegyzetet.

arra, hogy a jognak mind a tételes jogi, mind a kvázi természetjogi formája összefüggésben áll a politikával és a politológiával.

I.3. Az anyagi magánjog, mint jogág és az azon belüli tagozódás kérdése

a.) Áttérve a magánjogra, vagyis a polgári jogra, e terület tárgyalása során azt is megvizsgálni kívánjuk, hogy mennyiben van igaza Balogh Artúrnak abban, hogy a közjog és a magánjog alig különbözik egymástól. Ez a kérdés kiderül a magánjog dogmatikai szerkezetének a soron következő elemzéséből.

b.) Alapjában véve sem a magánjogi, sem a polgári jogi terminológia nem áll összhangban azzal a joganyag mennyiséggel, amelyet történelmileg a jogtudomány az ókori római időktől kezdve e két szinonim fogalom megjelölés alá helyezett. Megközelítően szabatos fogalom a magán- és közösségi státusz-, vagyoni, áru- és értékgazdasági jog megjelölés felelne meg a mai igényeknek, azonban amikor a ma is használatos fogalmat az ókor akkor legfejlettebb államának jogában kialakították, teljesen szabatosan átfogta az akkori nem etatikus jellegű jogterületet. Maradva azonban a megörökölt, ma is elfogadott hagyományos terminusnál, a magánjog, illetve a polgári jog a legtöbb kontinentális európai államban magába foglalja a jogalanyiságot, a természetes jogalanyt (szinguláris jogi személy) és a művi jogalanyt, vagyis a jogi személyt (plurális jogi személy). Magába foglalja továbbá a dologi jogot, beleértve a tulajdonhoz való jogot és részjogosítványait, ide értve a birtoklás, a használat és a rendelkezés önállóan, valamint egymástól elválasztva is forgalmazható jogát. Ezekon kívül ide tartozik a szellemi tulajdon joga a belőle származó jogosítványok forgalmazásával együtt, a vagyönöröklés, valamint a családi jog, ide értve a házasságot, a házassági együttélést, az utódnevelési és a közös vagyon jogát. A polgári jog fogja át még a korporális és inkorporális jogok forgalmazásával összefüggő kötelmi jogot, ide értve a szerződésekre, azok megkötésére, a kölcsönös kötelezettségek teljesítésére vonatkozó általános szabályokat és a megszegésükre vonatkozó szankciórendszert, ami rekreációs (helyre állítási) és reparációs (kártérítési) kötelezettségben jelenik meg.¹⁰ A deliktuális felelősségek (szerződésen kívüli károkozás) esetében is a szankciós eszközzel a szerződésszegésért fennálló felelősséghez hasonló, a különbség csupán abban nyilvánul meg, hogy itt a felróhatóság mellett a vétkesség kérdése jobban előtérbe kerül, mint a szerződési felelősségnél.¹¹ Mindez a kötelmi jog általános részéhez tartozik, míg a kötelmi jog különös része az egyes szerződéseket sorolja fel, és azt rendezzi, hogy milyen formában érvényesülnek az egyes szerződéseknél konkrétan azok a kívánalmak, amelyeket a kötelmi jog általános része meghatároz.

c.) Ilyen a tiszta civiljogi rendszer. Ugyanakkor a civilisztikán, vagyis a magánjogi/polgári jogi szférán belül a közjoghoz hasonlóan megjelenik a „*vegyes szakjogi*” rendszer. Sárközy Tamás által bevezetett és általam is használt terminológiával élve a „*keresztbe fekvő jogágak*” rendszere¹², ez a *kereskedelmi*, illetve a *gazdasági jog*. A

¹⁰ Rekreációs kártérítés alatt a pénzbeli kártérítést értem, amely az 2023.évi új Ptk.6: 527. 0-a értelmében elsődleges és kivételes a reparatív, vagyis a természetbeni kártérítés, míg a régi 1959. évi Ptk. 356-357. §§-ában ennek fordítottja érvényesült.

¹¹ Míg a deliktuális kártérítési felelősségnél a Ptk. 6: 522. § (4). bek. lehetővé teszi a méltányos elbírálással a kártérítés összegének a csökkentését ezt a szerződésszegésből eredő kártérítésnél a 6: 144 § (2). bek. 2. fordulata kizárja. Vö. Wellmann György (szerk.): V/VI. Polgári Törvénykönyv magyarázata. V/VI. Polgári jog. Kötelmi jog első és második rész, ad 6:142 § (2). bek. magyarázat Fuglinszky Ádámtól 327-332. o. Kötelmi jog, harmadik, negyedik, ötödik és hatodik rész. Felelősség szerződésen kívül okozott károkét. XXVI. A kártérítési felelősség általános szabálya és közös szabályai. Negyedik rész. Felelősség szerződésen kívül okozott kárért ad 6: 222 § (4). bek. magyarázat Harmathy Attilától.

¹² Ld. Sárközy Tamás: A szocialista vállalatelmélet jogtudományi alapjaihoz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981, V-VII. és IX. fejezetek, több helyen.

kereskedelmi jogban ugyanis olyan közjogi intézményi elemek is megtalálhatók, mint amilyen a gazdasági társaságok gazdálkodására vonatkozó számviteli és a gazdasági ügymenetre vonatkozó előírások, amely szabályok alapján széleskörűen az államháztartás is működik. Ugyanakkor bizonyos további tagozódások is bekövetkezhetnek a polgári jogi kötelmi jogon belül. Ilyen a bizonyos szakmákban a vállalkozás vagy megbízás, illetve ügyvitel folytatására vonatkozó magatartási előírások, amelyeket a vállalkozónak, megbízottnak, illetve ügyvivőnek a megrendelővel, a megbízóval szemben a szerződés teljesítése során be kell tartania. Hasonló jogi elvárások állnak fenn a bankokkal, pénz- és biztosítási intézetekkel szemben a hitel- és kölcsönügyletet megkötő vagy magukat, vagy másokat biztonságban tartani akaró biztosítási szerződést létesíteni kívánó javára. Ezeket az ügyfelek érdekeit védő előírásokat a polgári jog, nevezetesen a polgári törvénykönyvek egyes szerződésekre vonatkozó előírásai (kötelmi jog különös része) tartalmazzák a megrendelőnek, a megbízónak a szolgáltató irányában fennálló kötelezettségeivel szemben. Mindez vonatkozik az iparszerű kereskedelem valamennyi ágára, sőt minden visszterhes jogügyletre.

c/1.) Még visszatérve a munkával és szolgáltatással összefüggő szerződésekre, külön szólni kell a *munkabérleti/szolgálati szerződésről*, valamint a *mezőgazdasági termeléssel összefüggő szolgáltatásokról*. Nézve először a munkabérleti szerződéssel létrejövő *munka, illetőleg szolgálati jogviszonyt*, a munka- illetve a keresőképes felnőtt cselekvőképes természetes személyek túlnyomó többsége egy főt foglalkoztató jogalannal, munkáltatóval áll jogviszonyban, amely természetes személy, egyéni és társas vállalkozó, polgári jogi társaság, egyéni és társas cég jogi személyiséggel vagy a nélkül egyaránt lehet. Ellentétben a polgári jogi szerződések többségével a szerződő felek egyenjogúsága helyett alá- és fölérendeltsége a jellemző. Ez okból a volt szocialista/kommunista jogtudomány és annak mind máig hatása alatt álló közép- és kelet-európai államok, valamint az ideológiailag erősen szociális beállítottságú Spanyolország és Portugália a munkajogot önálló jognak tartja.¹³ Ezt az álláspontot a munkajog önállóságát valló szerzők azzal támasztják alá, hogy az alárendelt helyzetben álló munkavállalók jogainak védelme érdekében az individuális munkaszerződési jog mellett létre kellett hozni a kollektív munkajogot. E jogi intézményrendszert azért kellett létre hozni, mert ez tartalmazza a munkáltatói és a munkavállalói érdekvédelmi szervezeti oldal közötti érdekegyeztetést és kollektív szerződéskötést, a vállalatok egyes üzemein belül pedig az üzemi vezetés és az üzemi dolgozók érdekeit képviselő üzemi tanács között létesülő üzemi megállapodást, valamint a nyomásgyakorlás két módját, a sztrájkot és csak a jogellenes sztrájkjal szembeni kizárást.

c/2.) Ezzel szemben azt sem szabad elfelejteni, hogy a polgári jogi kötelmek esetében sem érvényesül minden esetben a felek egyenjogúsága. Az iparszerűen szolgáltatást nyújtó cégek szakmai ismeretének és rutinjának ki vannak szolgáltatva a laikus fogyasztók és szolgáltatást, ügyvitelt megrendelők, különösen akkor, ha az iparszerűen szolgáltató előre kinyomtatott és többszörösített blanketta szerződéssel alakítja ki a jogviszonyt, aminek módosításába a laikus fogyasztók többsége nemigen tud beleszólni. Itt a kollektív munkajoghoz hasonlóan az egyensúly helyreállítása irányába törekvést a polgári törvénykönyvek a kötelmi jog általános intézményeinél a speciális fogyasztóvédelmi előírásokkal, valamint a nevesített fogyasztóvédelmi szerződésekre vonatkozó szabályok révén biztosítják. Mindezek alapján indokolt lenne, hogy a közép- és kelet-európai országok polgári törvénykönyvének az egyes szerződéseket tartalmazó részébe a munkavégzésre irányuló és a bizalmi jellegű tevékenységeket tartalmazó szerződések, vagyis a vállalkozás és a megbízás mellett felvegyék

¹³ Calle, Vincente – Prehm, Stefanie: Arbeitsrecht in Spanien, 1389.; Fedtke, Eberhard – Fedtke, Jorg Johannes: Arbeitsrecht in Portugal, 1058-1062. Mindkettő: In Henssler, Martin – Braun, Axel: Arbeitsrecht in Europa 3. Aufl. Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2011.

a munkaszerződést, a kollektív munkaszerződést és az üzemi megállapodást.¹⁴ Indokolt megjegyezni még azt is, hogy a munkajog a korábban szovjet-szocialista ideológia alatt állt közép- és kelet-európai országokban azért nem szerepelt a polgári törvénykönyvekben, mert a munkaviszonyt nem tekintették áruviszonynak, a polgári jog pedig csak áruviszonyokat rendez, a munkaező pedig nem áru, éppen úgy, mint a családjogi jogviszony sem.

Éppen ezért hasonló mesterkelt ideológiai megfontolásból vették ki annak idején a házassági és a családi jogot is a közép- és kelet-európai államok polgári jogi törvénykönyveiből, mivel figyelmen kívül hagyták a házassági együttélésel összefüggő vagyoni viszonyokat (közös vagyon és külön vagyon).¹⁵ Ezen kívül a házasság megkötése is lényegében magánjogi szerződés, még akkor is, ha annak megkötésére hatósági együttműködéssel kerül sor. Hatósági közreműködéssel ajándékozhatnak vagy vásárolhatnak nagyobb értékű vagyontárgyakat a szülők kiskorú gyermekeiknek, mégis megmaradnak az ilyen jogügyletek a polgári jog kötelmi jogán belül. Ugyanígy a polgári jog része a gyámhatósági jóváhagyással megköthető tartási és életjáradéki szerződés is. Mindezek figyelembe vételével helyesen járt el a 2013. évi új magyar Ptk.-át megalkotó kodifikációs bizottság, amikor úgy határozott, hogy a családi jogot visszahelyezi a Ptk.-ba. Ezt kellett volna a megtenni a munkajog civilisztikai részével is.¹⁶

c/3.) Ami a *kereskedelmi jogot* illeti, a kontinentális európai államok többsége a polgári jogtól független különálló jogágként kezeli abból kiindulva, hogy bár alapkonstrukciója a polgári jog személyiségi jogához, valamint kötelmi jogának általános és különös részéhez kapcsolódik, mégis eltérő szemléletű. Ugyanis azokban az országokban, ahol a Polgári Törvénykönyvön kívül külön kereskedelmi törvény (Kt.) is van, a Kt. a gazdasági életben, illetve kereskedelmi forgalomban iparszerű termelői, kereskedelmi és szolgáltató tevékenységet végző jogi személyek belső szervezeti rendjének alapjait, megalakulásuk, átalakulásuk, megszűnésük/felszámolásuk, valamint működési rendjük szabályait tartalmazza. Mindenekelőtt ez az egyéni és a társasági cégekre, az utóbbiaknál pedig azok nevesített formáira, a közkereseti, a betéti, a csendes, a korlátolt felelősségű és a részvénytársaságra, valamint a szövetkezetekre és ezek különböző szövetségeire vonatkoznak. A kereskedelmi jogi rendezés részletes, és sok benne a közjogi szabályozásra jellemző kógens elem, amelyektől eltérni csak bizonyos korlátok között lehet. Ennek oka, hogy a jogi rend fenntartása a gazdasági életben alapvető jelentőségű, mert ha ott megbillen az egyensúly, az komoly közéleti zavarokhoz vezethet. Ezért a kereskedelmi-gazdasági társaságok belső életének, más hasonló társaságokkal való együttműködésének a felügyelete a társaságokon belüli tagsági kisebbségi jogok, valamint a fogyasztói jogok védelme, vagyis a piac tisztességességének a védelme miatt alapvető fontosságú. Ezzel szemben a polgári jogi kódexek kifejezetten magánjogi oldalról rendezik a személyiségi jogot a természetes és jogi személyek tekintetében. Az utóbbi esetében a szabályozás mind az alakulás, mind a megszűnés és az egyesülés, valamint a társulás tekintetében csak az egyesületekre terjed ki. Alapjában véve azonban a polgári jognak a jogalanyokra vonatkozó, a többnyire diszpozitív „magánjogias” szabályaira, mint alapra épül a kereskedelmi jog bonyolultabb szabályainak rendszere. Ugyanígyen helyzet látszik azoknál a kereskedelmi szerződéseknél is, amelyeket a kereskedelmi törvények speciálisan rendeznek.

Mindebből elsöre az tűnik ki, mintha a polgári jogi kodifikáció lenne a minta, az általános szabályozás, amelyre a kereskedelmi jogi speciális jogi rendezés felépült. A helyzet azonban éppen ennek az ellenkezője. Jogtörténetileg igazolt, hogy előbb készültek el a

¹⁴ Zlinszky János: Észrevételek a magánjog új törvénykönyvéhez, 203. o. In JURA, 2010/1. szám, 195-206. o.; Prugberger: Helye van-e a munkaszerződésnek az új Ptk.-ban, és, ha igen, miért? In Magyar Jog, 2011/3. szám, 145-147. o.; Prugberger: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni és a kollektív munkaszerződésre. In Polgárjogi Kodifikáció, 2011/2. szám, 19-26. o.; Prugberger Tamás – Szalma József: A munkaviszonyra irányuló szerződés és az új Ptk. In Gazdaság és Jog, 2012/10. szám, 14-17. o.

¹⁵ Ld. A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959. Általános indokolás, 15-16.

¹⁶ Ld. előző jegyzetet.

kereskedelmi kódexek és csak jóval később a polgári jogi kódexek. Emiatt a minta a bíróságok szokásjoga, illetve a jogalkalmazási gyakorlata által kialakult magánjogi szokásjog lett, amely a skandináv államok esetében még ma is fennáll. Ezért ezekben az államokban a kereskedelmi jogot a bírói gyakorlat által kialakított szokásjog alapján kellett kialakítani és kodifikálni. Hollandia ezt mindjárt egységesen a polgári jogi kódexében valósította meg,¹⁷ míg Franciaország, Németország, Ausztria és Olaszország ezt külön kereskedelmi kódexben, és csak ezt követően kodifikálta a szokásjogi, illetve a bírói gyakorlat által kialakított polgári/magánjogot. Magyarország ez alól annyiban kivétel, hogy a civilisztikának a kereskedelmi jogi részét már 1875-ben kodifikálták, míg a polgári jogra csak a kommunista hatalomátvétel után került sor, és ezért az 1959-ben hatályba lépett Ptk. a kodifikációnál a jogi személyek, továbbá a kötelmi jognál, különösen az egyes kötelmek esetében a kereskedelmi, illetve a szabályozás kidolgozásánál a gazdasági jogias modellt vette alapul. Ugyanakkor a külföldi kereskedelmi kapcsolatok szempontjából erőteljesen megvékonyítva megtartotta a kereskedelmi jogi normák egy részét is.¹⁸ Most viszont, amikor a polgári jog rekodifikációjára került sor, a kodifikációs főbizottság igen helyesen a kereskedelmi jogi jellegű normákat, részben követve az 1959. évi kodifikációs és még inkább a holland megoldást, a 2023. évi új Ptk.-ban a gazdaság és az áruforgalom követelményeinek a figyelembe vételével kodifikálta a magyar magánjogot. Ennél fogva csak a gazdasági társaságokra vonatkozó speciális pénzügyi és gazdaságigazgatási jogi szabályokat lehetne besorolni a vegyes szakjog területére, amely jogi rendelkezések ma inkább a szakrendészeti előírások között helyezkednek el.

Ma Magyarországon a Munka Törvénykönyvében (Mt.) kodifikált munkajogot lehetne olyan „keresztbe fekvő” jogágnak tekinteni, amelynek egyik vége a polgári jogban, a másik vége pedig a közigazgatási jogban van.¹⁹ Ilyenként van kezelve a francia Code du travail, az olasz Statuto dei Lavoratori, a spanyol Estatuto de los Trabajadores és a portugál Código do Trabalho, valamint az ezekhez hasonlóan a német, az osztrák, a svájci és a holland munkajogban a BGB-n, az ABGB-n, az OR-en és a Burgerlijk Wetboek-en kívüli munkajogi intézményi törvényekben megtalálható egyes munkajogi intézmények részletes szociális tartalmú normarendszere.²⁰

I.4. Az anyagi vegyes szakjogi, illetve keresztbe fekvő jogági területek

a.) *A munkajognak ezek a kódexei, valamint a germán jogrendszereknek a munkajog egyes intézményeit részletesen szabályozó törvényei, mint amilyen a német és az osztrák, valamint a holland jogban a munkaidőről, pihenőidőről, a szabadságról, a felmondásvédelemről, a szakszervezetekről, az érdekegyeztetésről, a kollektív szerződésről, valamint az üzemi alkotmányról (tanácsról) szóló törvény, közjogias kógens szociális előírásokkal kevert, relatív diszpozitív előírásokat tartalmaznak. A megelőzési jövedelmet és egzisztenciát biztosító munkával összefüggő szerződésekkel függ össze a kötelező társadalombiztosítás jogintézménye, amely egyértelműen vegyes szakjogági terület. Az intézmény felépítése egyértelműen állami, még akkor is, ha önkormányzati jellegű módon*

¹⁷ Burgerlijk Wetboek Boeken 1 t/m 8 (R.J.Q. Klomp red.). Bor 2. Rechtspersonen, Boek 6. Algemeen gedelte van het verbindenissenrecht, 405-448.; Boek 7. Bijsondere overnskomsten, Boek 7/A. Bijsondere overeekomsten; vervolg Boek 8. Verkeersmiddelen en vervoer 449-704. Ovegangswet 705-730. Sdu Fiscale & Financiële Uitgevers, Amersfoort, 2002.; Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv tervezetének néhány elméleti és rendszertani előkérdéséről. In Magyar Jog, 2006/7. szám, 386-388. o.

¹⁸ Ld. 15. sz. jegyzetet.

¹⁹ Ld. Szalma József: A munkaszerződés magán- és közjogi sajátosságai. In Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica Tömus XXI. 2. 2003.

²⁰ Ld. a 11. jegyzetet, továbbá Radoccia, Stefania: Arbeitsrecht in Italien. 609-612. o.; Welter, Paul – Caron, Elodie: Arbeitsrecht in Frankreich, 339-340. o. Mindegyik: In Hennsler – Braun: i.m.

szerveződik meg és működik. Az önkormányzatban ugyanis az állam is szerepel a szakszervezeti és a munkáltatói szövetségek, valamint a biztosítottak, mint önkormányzati tagok mellett. Mind a négy tényezőnek időszakos választások útján képviselete van mind a területi, mind az országos nyugdíj-, és egészségbiztosítási pénztárban, illetve intézetben és ahol az üzemi biztosítónak külön intézménye van (Svájc, Németország és Luxemburg), ott is fennáll ez az önkormányzatiság állami részvétellel és képviselettel, amit a kincstár gyakorol.²¹ Az Antall kormány az 1990. évi rendszerváltást követően a magyar társadalombiztosítás rendszerébe szintén bevezette, azonban állami részvétel nélkül. Emiatt sok visszaélésre került sor. Emiatt az első Orbán kormány a társadalombiztosítás önkormányzati rendszerét felszámolta, és a társadalombiztosítást az önkormányzatiság megszüntetésével teljes mértékben államivá tette, míg szerveit és működésüket a Nemzeti Vám és Adóhivatal felügyelete alá helyezte. Ez által a társadalmi biztosítás teljesen közjogi intézménnyé vált volna, mégis vegyes szakjoginak maradt, mert a benne lévő biztosítási struktúra teljesen megegyezik a polgári jogi törvénykönyvekben és a privátbiztosítási szabályzatokban megfogalmazott részletszabályozásokkal. Ez valamennyi európai államban így áll fenn, és ezért valamennyi állam a társadalombiztosítást alapvetően közjogi intézménnyek minősíti, elismerve annak vegyes szakjogi jellegét a tartalmi struktúrájának a polgári jogi biztosítás szerkezetével fennálló majdnem egyezősége miatt. Különbség csupán annyi, hogy míg a privátbiztosítás egy pillérű, addig a társadalombiztosítás valamennyi nyugat-európai államban kétpillérű, mert egy felosztó-kirovó alaptörvényen és egy kiegészítő üzemi, vagy intézményi, illetve szakmai biztosításon, Magyarországon viszont csak egy pilléren nyugszik. A munkahely azonban valamennyi pillér esetében a biztosítás költségterheinek viseléséhez „ex lege” meghatározott arányban hozzájárulni köteles.²²

Hasonlóképpen vegyes szakjogi előírásokat tartalmaznak azok a részletező gazdaságjogi előírások is, amelyek a Ptk. közszolgáltatási szerződéseivel összefüggő közszolgáltatásokat teljesíteni hivatott és azok igénybevitelével élő jogalanyok jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatos előírásokat tartalmazzák. Ezek a közművek szolgáltatásaira és igénybevitelére, a személyszállításra, valamint a vasúti áru- és személyfuvarozásra, egyszóval a helyközi és a településeken belüli közforgalmi közlekedés fenntartóira és igénybevevőire vonatkoznak. Konkrétan ilyen polgári jogi és közigazgatási jellegű vegyes szakjogi szabályzat a Vasúti Személyszállítási és Aruforgalmi Szabályzat, valamint a települési önkormányzatok közlekedési vállalatának a közforgalmú közlekedési szabályzata.

b.) Teljesen polgári jogi és közigazgatási, sőt közjogi elemekkel vegyesen tarkított vegyes szakjogi terület a közélettel összefüggő agrár- és élelmiszerügyi jog, amely magában foglalja a mezőgazdasági növénytermesztéssel és az állattenyésztéssel, az erdő- és a vadgazdálkodással összefüggő termőtalaj, erdőállomány használatát és hasznosítását. Ide tartoznak azok az agrárminimum törvények, amelyek tartalmazzák a vetésforgással, az ugaroltatással (földpihentetés) egybekötött földművelési és fajták szerinti állatszámkorlátozással összefüggő legeltetési előírásokat, a földek termő- és legeltető képességének fenntartása érdekében. Az erdő- és vadgazdálkodási törvények célja olyan szakrendészeti előírásokkal biztosítani az erdő- és a vadgazdálkodást, amelyek az erdő és a vadállomány természet- és környezetvédelmi egyensúlyának fenntartását és megővését biztosítják. Ennek érdekében éves, közép- és hosszútávú tervezéshez és eseti szakhatósági fakivágási és vadkilövési engedélyhez kötötten folytatható az erdészeti és vadgazdálkodás, a fafeldolgozás és a vadászat egyaránt, az erdőtelepítést és az állománypótlást is beleértve. E szempontoknak

²¹ Homacher, Joseph: Krankenversicherung in Ausland. In Der Betrieb 1989/4-5. szám, Rentenversicherung im internationalen Vergleich. (Die Altersversicherung im neun ausgewählten Staaten) Hrsg. VRD. Alfred Metzger Verlag.

²² Károlyi Géza – Prugberger Tamás – Törő Emese: Munkajog és társadalombiztosítás. IV. rész, Bíbor Kiadó, Debrecen-Miskolc, 2016, 166-231. o.

való megfelelés érdekében az agrár- és erdő-, valamint a vadgazdálkodás szakmai igényeinek figyelembe vételével határozzák meg az egyes gazdaságok által birtokolható termőföld- és erdőterület méreteket, valamint termőföld-forgalmazási szabályokat az elővásárlásra és előhaszonbérletre vonatkozó szakmai előírásokkal együtt, amely Magyarország kivételével a legtöbb európai államban magában foglalja a termőföld és a farm öröklésének speciális szabályait is.²³ Ezek az előírások összefüggésben állnak az östermelői mezőgazdasági növényi és állati termékek iparszerű feldolgozásával és forgalmazásával összefüggő élelmiszerjoggal, ahol mind az élelmiszer iparszerű feldolgozását, raktározását és forgalmazását, valamint ugyanígy a felhasználást a kevésbé tartós, gyorsan romló jellege miatt szakrendészeti előírások szabályozzák. Ennél fogva az élelmiszerbiztonsági előírások szakhatósági jellegűek, amelyeket az élelmiszer eladásokkal kapcsolatos polgári jogi ügyleteknél az árusítóknak figyelembe kell venniük. Ez főleg a szavatossági igény helyett belépő szigorúbb jótállásra vonatkozik. Ennél fogva az élelmiszerforgalmazással összefüggő jogügyletek vegyes szakjogivá válnak. Hasonló előírások vonatkoznak az állateledel, a takarmány és a növény-védőszer forgalmazással összefüggő jogügyletekre is.

c.) Hasonló, bár korlátozottabb, de igen lényeges, főleg *munkabiztonsági és munkaegészségvédelmi*, valamint *katasztrófa-megelőzési szakrendészeti előírások* érvényesülnek egyes iparágaknál a termelés-termékgyártás, valamint ugyancsak a termékforgalmazás területén *az iparban*, amelyek az ilyen iparágak termékeinek az előállításával, birtoklásával, és értékesítésével kapcsolatos polgári jogi ügyleteket kogens módon behatárolják. Ilyen vegyes iparjogi szakterületek a bányajog, az építkezésekkel összefüggő beruházási joggyűjtemény, amely a beruházásokkal összefüggő vállalkozási szerződéseket, ide értve a tervezési, az építési és az egyéb létesítmény kivitelezési, valamint a technológiai szerelési szerződést, mely szerződések össze vannak kapcsolva a rájuk vonatkozó szakrendészeti előírásokkal, mint amilyen kivitelezési és a használatba vételi engedély. Ehhez hasonlóak az egyes ipari, kereskedelmi, valamint a különböző szolgáltatást nyújtó vállalkozások beindításának és működésük engedélyezése, amely a gazdaság valamennyi ipaszerű tevékenységére és az azok keretében megkötésre kerülő vállalkozási, nyersanyag megrendelési, termékszállítási, valamint vendéglátással összefüggő jogügyletekre vonatkozik.

d.) Az üzleti élettel összefüggő és a gazdasági vegyes szakjogba tartozó üzemi tevékenységek jelentősen megterhelik és szennyeznek a környezetet és a természetet. Ez vonatkozik a gyáripari, a szárazföldi, a légi és a vízi közlekedési, valamint az agrártevékenységgel kapcsolatos széndioxid és szennyvíz kibocsájtással összefüggő levegő- és édesvízszennyezésre, amit a művilleg felturbózott kereskedelmi forgás-sebesség tovább növel, mivel a még jól használható, de a divatból kiment, vagy csak kissé meghibásodott termékeket nem nagy költségráfordítással kijavíthatnák. Az erősen kemizált és csak a mennyiséget, nem pedig a minőséget figyelembe vevő mezőgazdaság a termőföldet teszi tönkre, aminek következtében a földréteg alatti és feletti élőhelyek semmisülnek meg, valamint növény- és állatfajok tűnnek el gyors ütemben. A mező- és erdőgazdasági földterületek az ipari és lakó területek területfoglalási igényei miatt egyre szűkülnek. Az erdőirtások a légkör felmelegedését gyorsítják, az embertömeg szemetelésének immár nagyüzemmé válása következtében a tavak és a folyók partjainak és vizeinek, valamint a tengervizek költségkímélés végett az olajszállító tankhajóknak nem kellő biztonságos hajótesttel történő ellátásából adódó ütközésekből eredő olajszennyeződések okoznak komoly állati és növényi élőhely pusztulást. Ezen kívül a tengeráramlás miatt az országnagyságú terület méretűvé váló összefüggő hulladék-, főleg

²³ Míg a nyugat-európai országokban a mezőgazdasági termőföldek öröklésére a gazdaság egyben maradása érdekében speciális speciális szabályozás érvényesül, addig Magyarországon sajnos ilyen speciálisszabályozás nincs. Ld. Prugberger Tamás: A mező-, és erdőgazdasági földingatlan tulajdonának, használatának-hasznosításának szabályai jogát ruházásának a lehetőségei az uniós jogtükreben. In Csák Csilla (szerk.): Az európai földszabályozás aktuális kihívásai. Novotni Kiadó, Miskolc, 2010, 211-239. o.

bádogdoboz szigetek a természeti törvények szerint működő tengerek feletti éghajlatváltozásokat serkentik és veszélyeztetik a tengerek állat-, és növényvilágát.

A szakszerűtlenül végzett bányászati tevékenység veszélyezteti a talajvíz tisztaságát, a bányajáratoknak nem megfelelő aládúcolása a települések alatti vagy az ipari és mezőgazdasági létesítményekkel borított földkéreg beomlásához vezethet, különösen akkor, ha a bányászatfelhagyást nem követi rekultiválás, ami meglehetősen gyakori.

e.) A környezet- és természetvédelmi jogi normaanyag és a be nem tartására vonatkozó szankciórendszer alapvetően jó, és olyan, amelyben a rendészeti jelleg szervesen összekapcsolódik a polgári jogi előírásokkal. Ilyenek azok, amelyek előírják az üzletek számára az olyan náluk vásárolt áruk környezetkárosító csomagolóanyagainak (pl. kiürült üvegek és bádogdobozok) és környezetre veszélyes elhasznált árucikkek (pl. fáradt olajok, akkumulátorok és battériák) kereskedelmi visszavételének a kötelezettségét. Ezek mind jó előírások, a baj csak ott van, hogy hiányzik az üzleteknek e téren fennálló megfelelő ellenőrzése. Bár a lakosság ránevelődött arra, hogy a háztartási hulladékot szelektíven helyezze a tárolókba, szelektív tárolási rendszer azonban csak a nagyobb településeken van megszervezve, a kisebbeken ez hiányzik. Magyarországon a munkabaleseti és munkaügyi ellenőrzéshez hasonlóan csak részben a káderhiány okán a környezet- és természetvédelmi ellenőrzés és felügyelet szintén hiányos. Ebbe belejátszik, hogy Magyarországon nincs környezetvédelmi minisztérium. Az esőerdőkkel rendelkező transzatlanti államokban ma már jogszabályi előírás alapján tilos az egészséges fák kivágása, amit az esőerdőkkel rendelkező fafeldolgozó nagyvállalatok úgy játszanak ki, hogy nagyszámú alkalmazottat foglalkoztatnak annak érdekében, hogy az esőerdőkben lévő egészséges fák kergét sértsék meg, mert ez esetekben kivághatók. Eme transzatlanti államok környezet- és természetvédelmi hatóságai tudnak e visszaélésekről, mégsem tesznek ellene semmit.²⁴ Az esőerdők pusztulásának eredménye, a már több helyen érintett szélsőséges időjárás és az esőerdő-állomány pusztulása közrehat a légkör felmelegedésében.

Mindezeken kívül még arról kell szólni, hogy a legnagyobb területekkel rendelkező gazdaságilag erős amerikai és ázsiai államok, Európában pedig Németország és tartományai nem tesznek semmit a klíma-felmelegedés enyhítése és lassítása érdekében, a háborús konfliktusok természetromboló és légtérszennyező hatásáról nem is beszélve. Ezenkívül a német kormánypolitikában az ún. „mélyzöldek” atomerőmű-ellenes katasztrofális energiapolitikájának következtében az energia-előállításához szükséges nyersanyagot az atomerőműveket megelőző korszak környezetet súlyosan szennyező módon biztosítják kőszén- és lignitfejtéssel. Mindez Németországban is felveti az alaptörvény-ellenességet (egészséges környezethez való jog), aminél fogva elvárható lenne az alkotmánybírósági közbelépés. Ebből jogelméletileg levonható az a következtetés, hogy a környezet- és a természetvédelem vegyes jogi szintű államhatalmi és jogalkotási, valamint a radioaktív anyagok felhasználásával történő gazdaságvitel esetén teljes okozati láncolatra kiterjedő vétkességtől független abszolút kártérítési felelősséget indukál, amit indokolt lenne kiterjeszteni a bányászatra és minden klímavédelemmel ellentétes tevékenységre.

1.5. Az anyagi jogrendszer jelentő védőgyűrű

Az anyagi jogrendszereknek ebben az érdekszint rendszerű tagozódásában utolsóként a *büntetőjogot* szükséges megemlíteni, aminek az általános része a büntett és a büntetés fogalmával, valamint a büntetőjog általános elveivel foglalkozik, mint amilyen az ártatlanság védelme, valamint a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege*, továbbá az, hogy

²⁴ Harald Bruszt szociológustól (NSZK) 1975. évi újjeländi kutatásai során szerzett tapasztalata alapján tőle kapott adat.

büntetőjogi szankciót csak vétkesség fennforgása mellett lehet csak alkalmazni, ahol a szándékosság fokát is erősen mérlegelni kell. Szándékosság, vagyis *dolus* estében annak nem direkt, hanem eshetőleges (*eventualis*) jellege esetén a büntetés általánosságban enyhébb, mint egyenes szándék, azaz *dolus directus* fennállása esetén. Ezzel összefüggésben szól az általános rész a súlyosító és az enyhítő körülmények megítéléséről, az ún. mérlegelésről, hogy a bíró a büntetési tételek keretein belül miként ítélkezzen. Ezekről szól a büntetőjog általános része, míg a különös része a jogsértés tárgya szerint meghatározott egyes bűncselekmény-típusok fejezetbe foglalt felsorolását, ahol az egyes fejezetekben a fejezet által meghatározott tárgyat sértő bűncselekmények törvényi tényállásai (korábbi megjelöléssel tényálladékaik) vannak elhelyezve a minősített eseteikkel, valamint a reájuk kiszabható büntetési nemekkel és büntetési tételeikkel együtt.

Az egyes államok büntető törvénykönyvei azokat a magatartásokat, tevékenységeket, valamint mulasztásokat minősítették bűncselekménynek, amelyek a társadalomra nagy mértékben veszélyesek és súlyosan sértik az ember, valamint embercsoportok életét, testi épségét, szabadságát vagy méltóságát, nemzeti, vagy faji hová tartozását, magán- és közintézményeinek szervezetét és működését, továbbá az államilag megszervezett társadalom közintézményeinek valamelyikét, alkotmányos hatalmi és igazgatási rendszerét. Egyszóval azok a magatartások tartoznak ide, amelyek súlyosan veszélyeztetik a privát, a publikus és etatista társadalmi rendet.²⁵ Ennél fogva a büntetőjog a jogrendszer valamennyi jogági területét mintegy plusz védelmi abroncsként fogja körbe, tehát az egész jogrendszert. Képletesen ez úgy is felfogható, miként a középkorban a városokon belüli épületeket, vagyis magát a település egészét védte a települést körbe fogó városfal, vagy a kocsikeréken belül az egyes jogágakat jelentő küllőket magát a kereket jelentő vaspánttal körbefogott karika.

I. 6. Az alaki, illetve az eljárási jog mint önálló jogági jogterület

Az egyéni, a privát kis és nagyobb csoportérdekek, valamint az önkormányzati, továbbá a közületi és az ösztársadalmi, állami érdekeknek megfelelő jogokat és kötelezettségeket meghatározó statikus anyagi jogi szabályrendszert működővé változtatja az alaki, másként szólva az eljárási jog. Az eljárási joggal szorosan összefügg az a szervezeti rendszer, amely az anyagi jog szabályainak a megsértéséből vagy nem megfelelő alkalmazásából, illetve követéséből eredő jogvitákat, valamint jogsértéseket proceduális előírások figyelembe vételével az anyagi jogi szabályok alapján elbírálja. Ha a jogsértést vagy az anyagi jogszabály nem megfelelő alkalmazását az eljárásra feljogosított szerv megállapítja, az elkövetővel szemben joghátrányt alkalmaz.

Kétféle jogalkalmazási szervezeti jog ismeretes. Az egyik a közigazgatási, a másik a bírósági szervezeti jog. A közigazgatási hatósági eljárást Magyarországon a többi államhoz hasonlóan a közigazgatási eljárásról szóló törvény, valamint a bírósági eljárásról szóló törvény határozza meg. A különbség a kettő között az, hogy míg a közigazgatási eljárásról szóló törvény egybefoglalja az első fokon eljáró hatósági szervezettel a közigazgatási eljárás szabályait, addig a bírósági szervezetről szóló előírások nem tartalmazzák a polgári és a büntető előírás szabályait, mivel mindkét eljárásra külön törvény vonatkozik.

A három eljárási törvénynek és a bennük szabályozott eljárásnak, az eljárás lefolytatásának egységes elvei vannak. Ilyenek az eljárásnak közigazgatási jogsértés gyanúja esetén hivatalból, egyébként pedig megkeresésre történő megindítása. Megkeresésre többnyire magánszemély sérelmére történő közigazgatási előírás megszegése esetén kerül sor. Hasonló

²⁵ A büntetőjog eme alapelvét és a bűncselekmény fogalmának eme alapvető kritériumát az európai büntetőtörvénykönyvek általános részének bevezető rendelkezései, miként a magyaré is, kifejezésre juttatják és ugyanígy a tankönyvek is.

jellegű a büntetőjogi eljárás megindítása is (közvád, magánvád). Polgári bírósági eljárásnál a megkeresésre indulás a fő szabály.

Valamennyi eljárásnál egyformán érvényesülnek bizonyos eljárásjogi elvek. Ilyenek a kontradiktórius eljárás, az „*audiatur et altera pars*”, vagyis a másik fél meghallgatásának az elve, a tanúvallomások befolyásolástól mentes objektív mérlegelésen nyugvó megítélése a tárgyi bizonyítási eszközökkel vagy azok hiányával együtt. Ezeket az elveket mind a közigazgatási, mind a polgári, mind a büntető eljárási törvényben tételes-jogilag lefektették.

Ami a bírósági eljárást illeti, a nyugat-európai államokban három fő szervezeti jogágra oszlik. Az egyik a polgári eljárásjog, amelynek szabályait a Polgári Perrendtartás tartalmazza, a másik a Büntető Eljárásról szóló Törvény, míg a harmadik a Közigazgatási bíróságról és Eljárásról szóló törvény. Ezek az eljárási törvények párhuzamban állnak a négy, már tárgyalt anyagi jogi alap jogág, a közjog-közigazgatási jog, a polgári jog, a vegyes szakjog valamint a büntetőjog szabályaival, kiegészítve azzal, hogy a vegyes szakjog szabályait részben a rendes bíróságok polgári ügyszakai vagy szakkbíróságok, illetve a felek megegyezése alapján választott bíróság tárgyalja. Rendes bíróság szakkollégiuma vagy szakkbíróság eljárásra jogosultsága esetén a vegyes szakjogba tartozó jogviták speciális eljárásjogi kérdéseit általában a polgári perrendtartások, illetve eljárásjogi törvényeinek speciális, külön fejezetei tartalmazzák. Ilyen módon tartalmaz a hatályos magyar Pp. külön fejezetet a családjogi eljárás és a munkaügyi eljárás speciális szabályára a német és az osztrák *Zivilprozessordnung*-hoz, valamint az olasz *Codice Processuale Civile*-hez hasonlóan. Több nyugat-európai államban szakkbíróságként működik a közigazgatási bíróságon kívül a munkaügyi bíróság, a társadalombiztosítási bíróság és a mezőgazdasági bíróság. Magyarországon is a munkaügyi jogvitákat első fokon korábban speciális munkaügyi bíróság tárgyalta, azonban a többi közép- és kelet-európai államhoz hasonlóan első fokon törvényszéki, másodfokon táblabírói hatáskörbe került, ahol elvileg a munkaügyi kollégium bírái tárgyalják ezeket az ügyeket, az ülnököket azonban nem a szakszervezetek és a munkáltatói érdekvédelmi szervezetek által delegált személyek, hanem az általános ülnökök adják. Hasonló a helyzet Magyarországon a közigazgatási bíráskodással is, ahol a táblákon a közigazgatási kollégium közigazgatási bírái tárgyalják első fokon a közigazgatási és a közszolgálati jogvitákat.

Összegzésképpen az alaki, illetve az eljárási jog rendszerének jogági jellegű tagozódása szempontjából jogdogmatikailag megállapítható, hogy intézményi alapon van egy közhatalmi jellegű jogalkalmazási szervezeti jog, amely e témát érintve a hatósági eljárásokat lefolytatni jogosult közigazgatási és a bírósági, pontosabban a hagyományos kifejezést használva a bírósági törvénykezési szervezeti jogot fogja át. Ennek volt is előzménye az 1950-es és 1960-as években Magyarországon, amikor is az ELTE jogi karán Névai László professzor irányításával a büntető- és a polgári igazságszolgáltatási szervezet rendszerét e jogág fogta át. Kár, hogy ez a valóban hasznos megoldás elvesztette elméleti jelentőségét, és a törvénykezési szervezeti jogi tanszék megszűnt. Visszatérve azonban e kis kitérés után az eredeti gondolatmenethez, az alaki jog magja azonban a három, kódexként szabályozott eljárási jog, a Pp. által rendezett polgári eljárási, a Be. által kodifikált büntető eljárási jog, valamint a közigazgatási eljárási jog, amelynek első szintjét a közigazgatási eljárásról szóló törvény, a további többi szintjét pedig a közigazgatási bírósági eljárásról szóló joganyag tartalmazza. Meg kell még említeni, hogy a büntető eljárási joghoz tartozik a nyomozati és a vádemelési eljárás. A büntető eljárásjogi kódex szinkronja valamennyi anyagi jogi jogág, így a közjogi-közigazgatási, a polgárjogi és a vegyes szakjogi összes anyagi jogi intézménye egyaránt lehet. Ezzel szemben a polgári perrendtartás az anyagi polgári jogi kódexen kívül csak a többi „civilisztikainak” számító vegyes anyagi szakjogi területtel állhat alaki-anyagi jogi összhangban, ide értve a munkajogot, az agrárjogot, valamint a kereskedelmi, illetve gazdasági jogot. Hasonló a helyzet a közigazgatási eljárási joggal is, mivel ott az anyagi jogi ikerpár az igen széles jogterületet lefedő közigazgatási jogon kívül csak a közszolgálati anyagi jog lehet.

II. Jogági tagolás a jogterületeken szereplő jogalanyok alá- és fölé rendelt, vagy mellérendelt helyzetük szerint

A jogrendszer tagolásának hagyományos másik elmélete az egyes jogterületek szereplőinek, jogalanyainak kapcsolati jellegén, vagyis azon alapul, hogy a felek mellérendelt, vagy alá rendelt helyzetben állnak-e egymással. Ha mellérendelt helyzetben állnak egymással, akkor a felek közötti jogvitát kívülálló független pártatlan szerv, az állam által megszervezett bírósági fórum, vagy a felek egyezős döntése alapján a választott bíróság látja el. Ha viszont a jogterületen belüli jogviszonyokban egy olyan jogalany szerepel, amelyik a jogviszonyban szereplő másik, egy vagy több, jogalany felett áll, az első döntést itt is ő hozza. Ilyenek az államhatalmi és az államigazgatási szervek jogviszonyát szabályozó államjog, valamint a közigazgatási szerveknek az államhatalmi szervek és a magasabb közigazgatási szervek által kibocsájtott jogforrások végrehajtásával összefüggő tevékenységét rendező közigazgatási jog. Míg azok a jogágak, ahol a büntetőjog kivételével harmadik fél, vagyis a bíróság döntése érvényesül már első szinten, fő szabályként a civilisztika jogterületéhez tartoznak. Az előbbi közjogi, az utóbbi a magánjogi terület. Ez alól kivétel csupán két jogterület és ez a munkajog, és társadalombiztosítási jog. Ugyanis e tagolási elmélet szerint az első döntést a közigazgatási szervhez hasonlóan a munkáltató hozza meg, amely döntéssel szemben a munkaügyi bírósághoz lehet fordulni. Hasonlónak tartja ez a szemlélet a társadalombiztosítási jogot is, ahol az első döntést a társadalombiztosítási szerv hozza meg, és csak ezt követően kerülhet az ügy a bíróság elé. A többi anyagi jogi vegyes szak-jogági terület eljárásjogi szempontból a polgári eljárásjog alá tartozik. Itt ezért párosításra nincsen mód. Viszont a büntetőbírósági és azt megelőző nyomozati és vádemelési eljárási jog a büntető anyagi joghoz hasonlóan átfogja a jogrendszer egészét, hasonlóan az alkotmánybírósági eljárási joghoz, amely a törvényhozás alkotmányjogi jogszerűségére vigyázva gondoskodik arról, hogy a politikai és az állami életben a közérdeknek megfelelő joguralom, jogállamiság érvényesüljön. Ebből a szempontból van reális alapja Pokol Béla ama elméletének, hogy az alkotmánybíróság által kialakított alkotmányjog valamennyi jogági területet belefoglalva az anyagit és az alakit, valamint a büntetőjogot is, a jogállamiság szempontjából védőgyűrűként átfogja az egész jogrendszert.²⁶

Összefoglalva, ebben a szemléletben a jogalanyok mellérendelt helyzetén alapuló jogág, illetve jogterület az egymással nem alá-fölé rendelt helyzetben álló közhatalmi és közigazgatási szervek jogviszonyát érintő közjog. A rendészeti jellegű általános és szakközigazgatás, valamint a munkajog és a társadalombiztosítási jog, csak úgy, mint a szubordinációban álló közhatalmi és közigazgatási szervezeteknek a felettük álló szervezetekkel, valamint a közigazgatási szervezeteknek hatósági viszonya minden más jogalanyhoz viszonyítva, vagyis maga az általános- és a szakrendészeti közigazgatás az alá-fölé rendelt helyzetű jogterületekhez tartozik. Ezzel szemben mindazok a jogterületek anyagi és eljárásjogi síkon egyaránt a mellérendelt helyzetben lévő jogágakhoz, jogterülethez tartoznak, amelyekben a jogviták a polgári eljárási jog alá tartoznak. Ez meglehetősen hézagosan és kevésbé logikusan rendezett elmélet, ahol már a tagolási kiindulás sem egzakt, hanem képlékeny. Ezért ezzel a hagyományos szemlélettel indokolt lesz felhagyni.

²⁶ Pokol Béla: Alkotmányjog és a jogrendszer duplázódása. In Jogelméleti Szemle, 2019/4. szám, 54-73. Reflexió Prugbergertől: A szakjogágak alkotmányjogi problémái a jogrendszer – tagozódás tükrében. Az alkotmányjogi jogduplázódás megjelenésének kihatása a jogrendszer tagozódására. Jogelméleti Szemle, 2020/1. szám, 177-183.

III. Az egyes jogintézmények hasonlósága és különbözősége a jogágakon belül és a jogágak között

Az egyes jogintézmények a jogágakon belül helyezkednek el, amelyek azonban különböző jogágakban helyezkednek el, formális típusaikban nagyon hasonlítanak egymáshoz és inkább csak a tartalmi jellegükben különböznek egymástól. Minderre a következő fejtegetéseink során kívánunk rámutatni. Típusok szerint az egyes jogintézmények a következők: 1) Jogalanyiség, A) természetes személy, B) jogi személy, mindkettőnél a) jogképesség, b) cselekvőképesség, c) speciális vétőképesség, d) mentorálás, 2) A statikus jellegű tárgyi jog, vagyis a jogi norma. Ez lehet A) általános jogi norma, azon belül a) alaki jogforrási származású minden jogalanyra érvényes jogszabály, b) valamint csak a kibocsájtó közhatalmi vagy közigazgatási szervre, valamint az alá tartozó szervek köztisztviselőire és közalkalmazottjaira érvényes „*pro domo*” jellegű rendelkezések és leíratok, c) helyhatósági, önkormányzati rendeletek. B) Lehetnek továbbá eseti közigazgatási jogi normák, vagyis egyedi közigazgatási határozatok, aktusok. 3) A statikus jellegű tárgyi jog dinamikus leképeződését jelentő jogügylet, azon belül A) egyoldalú, B) kétoldalú, ez utóbbi a szerződés, illetve a megállapodás és mindkettő lehet a) visszterhes vagy b) ingyenes. 4) A vagyonnal és a vagyoni jellegű jogokkal összefüggő tulajdoni jog és részjogosítványai, amelyek külön is forgalmazhatóak, ugyanúgy abszolút jogosítványok, amiből származó abszolút jogosítványokat, vagyis a tulajdonlást és a részjogosítványait jelentő birtoklást, használati és rendelkezési jogot mind a természetes személy, mind a jogi személy és az utóbbin belül a közület is hasonló módon abszolút módon gyakorolja bizonyos szomszédjogi korlátozások mellett mind a magán-, illetve közületi szférában hasonlóan jogügyleteken keresztül bonyolódik. 5) A jogi tény és a jogellenes, deliktuális magatartás és felelősség. 6) A) jogkövetkezmény, ill. szankció, amely lehet: A) deklaráció, B) kötelezést előíró, C) tiltó, mindháromra nézve a) joghátrány, b) jogelőny, c) semleges.

ad 1) A jogalanyiságon belül megkülönböztetünk természetes személyt és jogi személyt. A kettő között létezik a természetes személyek jogi személynek nem minősülő gyülekezete, társasága, a polgári jogi társaság, amit a társasági szerződés intézményesít. Közjogi megfelelője ennek a gyülekezési jog, illetve szabadság, amivel kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket az alkotmányon túlmenően a közjogi előírások rendeznek. Tilalmi korlátja a közrend és a köznyugalom megzavarása. ad A.) A természetes, (másként szinguláris jogi) személyiségen²⁷ belül megkülönböztetünk jogképességet és cselekvőképességet. A jogképesség minden egyes élve született személyt megillet. A méhmagzat (*nasciturus*) esetében az élve születéstől függően realizálódó jogi helyzet áll elő, amelynek a jogi személyek szervezésének időszakában a szervezők által kötött jogügyletekért az őket terhelő felelősség áll fenn, sőt a mai társasági jog a szervezők működését ideiglenes jogi személyiséggel ruházza fel, amihez hasonló az előbb említett *nasciturusi* helyzet. A cselekvőképességet a természetes személyek esetében a biofiziológiai belátási képesség szerint határozza meg a polgári jog teljes cselekvőképességre, korlátozott cselekvőképességre, újabban ezen belül is abszolút módon korlátozottra vagy relatíven korlátozottra, amely utóbbi kiváltható a mentorálással. A cselekvőképességnek ez a tagolása életkor, valamint elme vagy testi fogyatékoság függvénye. ad B.) Míg a természetes személyek esetében a jogképesség mindig teljes, vagyis abszolút, addig a magyar jog kivételével a jogrendszer többségénél a jogi személyek esetében a jogképesség célhoz, illetve működéshez kötött, vagyis relatív. A jogi személyek abszolút jogképességének deklarációja ellenére ténylegesen Magyarországon is a relatív jogképesség elve érvényesül, mivel mind az egyesület, mind a kereskedelmi társaság olyan jogügyleteket köthet, amelyeket a KSH által kibocsájtott hivatalos termékjegyzék alapján megjelölnek, és alapszabályukba vagy a társasági

²⁷ Kauser Lipót: A jogi személyről, Debrecen, 1948.

szerezésbe foglalnak, és amita cégnyilvántartás megjelöl. Mindezt figyelembe véve egyesület és az egyesület fogalma alá tartozó érdekvédelmi és politikai szervezet kereskedelmi tevékenységet nem folytathat. Ezek a szabályok vonatkoznak a közjogi szervezetekre, a közhatalmi és közigazgatási szervezetekre, működésükre, ide értve a gazdasági és a szakmai kamarákat is.

ad 2) Az általános jellegű jogi normák tagozódási szempontból kettős jellegűek, A) vagy közvetlenül a jogágak valamelyikéhez tartoznak, illetve tapadnak, B) vagy két, vagy több jogágot „keretbe fekvő” (Sárközy) fognak át. a) Az előbbiek az alapjogágakhoz tartozóak. Ilyen a polgári jog, a közjog és a közigazgatási jog és a közpénzügyi jog. b) Ezzel szemben az utóbbiak a vegyes szakjogi jellegűek, mint amilyen a nyugat-európai államok egy némelyikében létező kereskedelmi jog vagy Magyarországon a társasági jog, a gazdasági jog, a munkajog, az agrárjog, a környezetvédelmi jog, valamint a szociális- és társadalombiztosítási jog, ahol a szabályozott területen polgári jogi, közigazgatási jogi, pénzügyi jogi előírások keveredése áll fenn. Minderről az előző, jogrendszer tagozódási fejezetben szó esett. E norma-rendszerben a büntetőjogi annyiban speciális, hogy az a jogrendszer valamennyi lényeges normáját védi jogághoz tartozástól függetlenül. Mivel a büntetőjog csak a nagy mértékben fennálló társadalomra veszélyesség esetén lép fel, ezért nem az általános polgári jogi korlátozott jogképességet elérő 16. életév betöltésétől áll fenn a kiskorú vétkessége, hanem jóval korábbról, a 12. életév betöltésétől.

ad 3) Az előbbi alpontban felvázolt jogi normák felhasználásával jelennek meg a jogügyletek, mintegy élővé, funkcionálissá téve a velük összhangban álló jogi normákat. A) Egyoldalú jogi normaalkotás elsődleges területe a közigazgatás, ahol mind az általános-, mind a szakrendészeti hatósági szervezeti kötelezést, tűrést, tiltást, abbahagyást, stb. ír elő az eseti ügy elbírálása során. Ugyanakkor ilyen egyoldalú jogügylet a polgári jogon belül igen kevés van. Ilyen csupán a meghatalmazás, a díjkitűzés és a végrendelet. B) Két- vagy többoldalú jogügylet nem más, mint a szerződés. A két- vagy többoldalúságnak megfelelően a szerződések többsége hagyományosan a) kétoldalú, és többnyire a tágabb értelemben vett civilisztikához és ezen belül is a magánélet gazdasági szerződéseire hagyományosan a polgári joghoz tartoznak, amihez sorolható a munkaszerződés is. E hagyományos szerződések a bennük foglalt tevékenységük alapján már a római kortól kezdve²⁸ *dare*, vagyis adási, *facere*, vagyis tevékenységi és *prestare*, vagyis helytállási jellegűekre tagozódnak. b) A többoldalú jogügyletek, illetve szerződések lehetnek egyszerű megállapodások, amelyek nem hoznak létre valamilyen jogilag nem releváns szervezetet, de lehetnek olyanok is, amelyek jogi személyiség nélküli polgári jogi társaság megalkotására és a benne résztvevők jogaira és kötelezettségeikre, tevékenységükre vonatkoznak. A tagok tevékenysége és magatartása általában az előbb felsorolt három tevékenységi forma alá sorolható, amit azonban kiegészítenék egy tartalmában régi, terminológiában azonban általam konstruált új fogalommal, a társkapcsolati összeférhetőség fogalmával, aminek minden közösségben, munkahelyben is érvényesülnie kell. Mindez speciálisan a társasági szerződésben jelenik meg, ami polgári jogi társaságra és a részvénytársaság, valamint a szövetkezet kivételével a kereskedelmi társaságokra is vonatkozik. Ebből a szempontból bizonyos fokig vegyes szakjogi jellegűeknek minősíthetők a munkajogi kollektív szerződések, amelyek a jogforrási hierarchiához hasonlóan országos szintről lefelé, egészen vállalati szintig megjelennek, úgy, hogy az alsóbb szintű nem lehet terhesebb, csak enyhébb a munkavállalókra. A munkaügyekért felelős minisztérium, a munkáltatók országos érdekvédelmi, valamint a szakszervezeti szövetségek képviselőiből álló nemzeti munka- vagy gazdasági és szociális tanácsban megkötött országos kollektív szerződések vegyes szakjogi magán és közigazgatási szerződésnek minősíthetők. Egyértelműen közjogi szerződések azok, amelyeket állami szervek egymással kötnek meg, és részben vegyes

²⁸ Gaius, Digestae 45. I. 74. In Vécsey Tamás: A római jog institutioi. 5. kiadás Franklin, Budapest, 140. §, 308-309.

szakjogiak, amelyeket vállalatokkal-vállalkozókkal, valamint farmerekkel kötnek meg egyoldalú közigazgatási pályázatkiírás elnyerését követően, ahol a kedvezménynyújtás, vagyis az adomány egy része donáció, vagyis vissza nem térítendő támogatás, tehát ajándék és másik része egy általában hosszú lejáratú hitel. Mindez arra utal, hogy a visszterhes és az ingyenes gazdasági szerződések mind a gazdasági és a magánéletben, mind a közigazgatás működésében egyaránt megtalálhatók.

ad 4) A vagyon feletti jogok két nagy területre oszthatók. A) dolgokon fennálló jogokra és B) vagyoni természetű jogok felett fennálló jogosultságokra. Mind a kettőnél teljes jogosultságot a tulajdonlás jelent, amelyen belül önállóan is forgalmazható részjogosítványok vannak, amelyek a forgalmazási szerződésben foglaltaknak megfelelően, ha a tulajdonos a birtoklás, használat, rendelkezés közül valamelyik részjogosítványt használatra vagy hasznosításra átadja, a tulajdonlással kapcsolatos jogosultságát valamilyen formában kisebbiti, korlátozza. Ez a korlátozás azonban csak relatív, tekintettel arra, hogy az esetek többségében a tulajdonos más jogosultsághoz jut. Így pl. a bérbeadó a bérbe adásért a bérlőtől, haszonbérlőtől, használati, haszonszedési díjat, bért, illetve haszonbért kap. Előfordul azonban, hogy a részjogosítványt hatósági úton korlátozzák szomszédjogi jogosultságból adódóan. Ez a szolgalmi jogi korlátozás, amely azonban kölcsönös akaratnyilvánítással szerződés formájában is létre jöhet. Mindez természetes és jogi személyre, utóbbinál egyesületre és gazdasági társaságra, továbbá állami tulajdonra és vagyonra egyaránt vonatkozik, vagyis a magánjogi és a közjogi dologi és dologként viselkedő vagyoni jog esetében ugyanazok a magánjogi és a közületi jogosultság területén. Különbség csak annyi, hogy az államnak nem lehet özvegyi haszonélvezeti joga, csak haszonélvezeti joga. Ami viszont a magánjogosultságnál több, az a kisajátítás elrendelésének a joga, valamint valamilyen kizárólagos állami tevékenység koncesszióba adásának a joga, ami lényegében hosszú távú bérbeadást jelent.

ad 5) Egyoldalú kötelemkeletkeztető tényező a jogi tény, továbbá a szerződésen kívüli károkozás, valamint az egyéb jogellenes magatartás. Ez a deliktuális felelősség területe, amely a polgári jogban és a közigazgatási jogban a jogellenes magatartás abbahagyására, a jogellenes helyzet megszüntetésére és a jogszerű helyzet helyreállítására történő kötelezésében, valamint a kár megtérítésében, a közigazgatási jog részéről ezen felül még bírság kiszabásában nyilvánul meg. Ha a deliktuális magatartás, vagyis a deliktum olyan súlyos, amely nagymértékben veszélyezteti a társadalmat vagy az egyént, mert életét, testi épségét, becsületét vagy vagyonát erkölcsileg is súlyosan megsérti, előtérbe kerül a büntetőjogi felelősségre vonás és a büntetőjogi büntetés.

ad 6) A szankció összefügg az 5. pont alatt tárgyalt jogellenes, illetve a jognak nem megfelelő helyzettel, amit reparálni kell. Ez vonatkozik a valakinek a tulajdonában álló, de kötelmi jogi alapon mások által használt, vagy birtokolt dolgok senkinek sem felróható megsemmisülése esetén a reális és igazságos rendezésre, ami pl. egy vállalkozási szerződés esetében egy olyan műhely leégése során felmerül, ahol a megrendelő által feldolgozandó anyag is megsemmisül. Az ilyen helyzetet a Ptk. a vállalkozás megghiúsulásának a szerződő felek egyikének sem felróható jellege miatt „objektív jogkövetkezményként” kármegosztással igyekszik reparálni. Hasonló reparálási jogkövetkezmény, ha valakinek a dolga nem felróható módon máshoz kerül, és nem jogszerűen birtokosként, hanem jogellenesen bírlalóként van nála a dolog, addig, amíg a jogosultnak azt visszaszolgáltatni nem tudja, a felelős őrzés szabályai szerint megóvnia kell, költségei megtérítésének a jogosulttól történő igénylése mellett. Hasonló objektív jogkövetkezmény levonást jelent az ún. növedékjog, amikor a folyóvíz sodra az egyik telekről földet kiszakítva a másik telekhez visz, növelve annak területét. Ilyen objektív jogkövetkezmény levonás a kártalanítás, ami a megbízás nélküli ügyvivőt a veszélyhelyzet elhárítása okán illeti meg attól a jogalanytól, akinek érdekében állt a veszély elhárítása. A senkinek sem felróható objektív szankció alkalmazására legtöbbször a szerződésszegés esetében kerül sor olyan esetben is, amikor a szerződésszegés felróható a szerződés valamelyik

szereplőjének. Tipikus esete ennek az, amikor a vevő a rejtett fékhibás megvásárolt autóval kigurul az utcára és ott a forgalom miatt fékezésre szorul. Ha nem ütközik senkivel, akkor csak objektív szankcióként a szerződésnek megfelelő állapot helyreállítására köteles az autósalon. Abban az esetben viszont, ha ütközés következett be és még netán személyi sérülés is, az autósalon két irányban is szubjektív szankcióként kártérítésre köteles.²⁹ Ez a vétkességi alapon fennálló kártérítési felelősség az új magyar Ptk-ban nyugat-európai hatásra súlyosabban esik latba, mint a felróható jogi tényből eredő nem szándékos deliktális kártérítés esetében, ami pl. bekövetkezhet egy éles kanyar rossz megítéléséből eredő jelző lámpa kidöntése esetében.³⁰ A felróható szerződésszegés miatti felelősség súlyosabb megítélésének indoka az, hogy a szerződés megkötőjétől elvárható annak megítélése, hogy a szerződés teljesítésére annak időpontjában képes, és ha előreláthatóan valami ezt utóbb bizonytalanná teszi, elvárható, hogy arról időben a másik felet értesítse.³¹

Összefoglalva az eddigieket, a gyakorlati életben mind a közigazgatás, mind a polgári jog, mind pedig a vegyes szakjog területén ismert az ún. „objektív” jogkövetkezmény, illetve szankció. Ez esetben a felróhatóságnak van csak szerepe, és itt a jogellenes állapot megszüntetése, illetve a jogszerű állapot helyreállítása, szerződésszegésnél a szerződési egyensúly helyreállítása a cél. Ha pedig kár is bekövetkezett, akkor a felróhatóságon túlmenően főszabályként szubjektív jogkövetkezményként a kártérítésre kötelezésnél a vétkesség fokának a mérlegelése is szerepet játszik, amelynél azonban az okozott kár nagyságának a károkozó részéről elvárható előre láthatóságától függő figyelem, összpontosítás elmulasztásának a mértéke jelenik meg. Ennek megfelelően a bíróság a vétkességet a károkozó részéről a kár előrelátható nagyságával összefüggő felelőtlenség mértéke szerint objektív jelleggel ítéli meg kisebb fokú könnyelműségnek, vagy súlyos, esetleg durva hanyagságnak. Eme elv szerint jelenik meg a francia jogban az ilyen vétkességgel színezett kauzális kártérítési felelősség, ahol elsődleges a kauzalitás mérlegelése, és csak másodlagosan jelenik meg az itt említett vétkesség megítélése, míg a germán és a magyar jogrendszerben főszabályként csak az az itt említett objektív alapon nézett vétkesség vizsgálata szerepel, és csak kivételesen a veszélyes üzemi felelősségnél jelenik meg az objektív, valamint az abszolút felelősség.

IV. A jogrendszer-tagozódás és a jogintézmény-elhelyezkedés az eljárás alaki jogi szemszögéből

A jogrendszernek alaki jogi szempontból történő tagolása főszabályként párhuzamosan fut az eddig bemutatott anyagi jogi tagolással, mivel az eljárási jog az anyagi jog intézményei érvényre jutatásának az eszköze. Csupán a megvalósítás eszközrendszerében lévő bizonyos sajátosságok alapján van az eljárás menetében tagozódás. Ha a törvénykezési szervezeti jogot is idevesszük, az statikusan az anyagi jog közjogi részét képezi azzal, hogy eljárásjogi vetülete van. A törvénykezési, pontosabban a jogalkalmazási szervezeti jog az, amely tagozódik közigazgatási jogalkalmazási és bírósági eljárási szervezeti jogra. Ugyanakkor maga az alaki, vagyis az eljárási jog közigazgatási eljárási jogra, valamint bírósági eljárási jogra, amely utóbbi polgári és büntetőbírósági eljárási jogra. A polgári bírósági eljárási jogon belül beszélhetünk általános polgári bírósági eljárási és speciális bírósági eljárási jogról, ami jogalkotási szempontból speciális szaktörvényi eljárást jelenthet, amit vagy speciális szaktanács vagy szaktörvény tárgyal a többnyire speciális kérdéseket a polgári eljárási törvény speciális fejezete alapján. A speciális munkaügyi bíróságnak a törvényszékbe történt betagozásával ma az előbbi

²⁹ Vö. Asztalos László: A polgári jogi szankció, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, 341-402. o.

³⁰ Ptk. (2023: III. tv.) Ptk 6: 144 § (2) bek. 2. fordulata (szerződésszegésből eredő kártérítés) és a 6: 522 § (4.) bek. (deliktális felelősségből eredő kártérítés) összevetése alapján.

³¹ Ld. a 11. jegyzetet.

érvényesül a munkajogi bíraskodás és részben a közigazgatási bíraskodás területén. Mind a három alaki jogszolgáltatási eljárásban az egyes szakaszok hasonlítanak egymáshoz. Valamennyiben formálisan hasonló jelleggel, tartalmilag azonban másként jelennek meg a *processualis ritus* egyes szakaszai. A bírósági eljárást megelőző tényállás felderítés, ami a büntető eljárásban a nyomozati szak, a közigazgatási és a fegyelmi eljárásban a vizsgálat, míg a bíróság előtti büntető eljárásban a vádemelési és ismertetési és vallomás-tételi szakasz. Ez a polgári eljárásnál a kereset és az ellenkérelem előterjesztése, valamennyi eljárási típusnál a tanúmeghallgatási és a bizonyítás-felvételi, valamint a bizonyíték mérlegelési szakasz, amit a döntés szakasza fejez be. Ezt követően jöhet a jogorvoslati szakasz, ennek hányában vagy ezt követően kerülhet sor a végrehajtási eljárásra.

Irodalomjegyzék

A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959.

Asztalos László: A polgári jogi szankció. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

Balogh Artúr: Jogállam. Székfoglaló értekezés. értekezések a társadalmi tudományok köréből. XIV. kötet 8. sz. 1914.

Burgerlijk Wetboek Boeken 1 t/m 8 (R.J.Q. Klomp red.). Bor 2. Rechtspersonen, Boek 6. Algemeen gedelte van het verbindenissenrecht, 405-448.; Boek 7. Bijsondere overnskomsten, Boek 7/A. Bijsondere overeekomsten; vervolg Boe8. Verkeersmiddelen en vervoer 449-704. Ovegangswet 705-730. Sdu Fiscale & Financiële Uitgevers, Amersfoort, 2002.

Calle, Vincente – Prehm, Stefanie: Arbeitsrecht in Spanien. In Henssler, Martin – Braun, Axel (szerk.): Arbeitsrecht in Europa 3. Aufl. Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2011. <https://doi.org/10.9785/ovs.9783504381875.1385>

Csák Csilla – Nagy Zoltán – Olajos István – Orosz Gábor – Szabó Ágnes – Szilágyi János Ede – Török Géza: A magyar agrárjog fejlődése az EU keretei között. Novotni Kiadó, Miskolc, 2010.

Fedtke, Eberhard – Fedtke, Jorg Johannes: Arbeitsrecht in Portugal. In Henssler, Martin – Braun, Axel (szerk.): Arbeitsrecht in Europa 3. Aufl. Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2011. <https://doi.org/10.9785/ovs.9783504381875.1053>

Gaius, Digestae. In Vécsey Tamás: A római jog institutioi. 5. kiadás Franklin, Budapest.

Homacher, Joseph: Krankenversicherung in Ausland. In Der Betrieb 1989/4-5.

Jakab Nóra – Prugberger Tamás: A foglalkoztatás elősegítés és igazgatás joga. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2013.

Károlyi Géza – Prugberger Tamás – Törő Emese: Munkajog és társadalombiztosítási jog. Debrecen, Bíbor Kiadó, 2016, Debrecen-Miskolc.

Kauser Lipót: A jogi személyről. Debrecen, 1948.

Pokol Béla: Alkotmányjog és a jogrendszer duplázódása. In Jogelméleti Szemle, 2019/4. szám, 54-73. <https://doi.org/10.59558/jesz.2019.4.54>

Prugberger Tamás – Olajos István: Das ungarische Agrarfinanzierungss in standifger Veranderung. In LegalProblemoftransition in Hungary. Hungarian National Reports Submitted to the Fifteenth International Congress of Cooperative Law. Bristol. In July 26-August 1, 1998, MTA. Jogtudományi Intézet, Budapest.

Prugberger: A mező-, és erőgazdasági földingatlan tulajdonának, használatának-hasznosításának szabályai jogátruházásának a lehetőségei az uniós jogtükreben. In Csák Csilla (szerk.): Az európai földszabályozás aktuális kihívásai. Novotni Kiadó, Miskolc, 2010.

Prugberger: Helye van-e a munkaszerződésnek az új Ptk.-ban, és, ha igen, miért? In Magyar Jog, 2011/3. szám, 145-147.

Prugberger: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni és a kollektív munkaszerződésre. In Polgárjogi Kodifikáció, 2011/2. szám, 19-26.

Prugberger Tamás – Szalma József: A munkaviszonyra irányuló szerződés és az új Ptk. In Gazdaság és Jog, 2012/10. szám, 14-17.

Prugberger Tamás: A szakjogágak alkotmányjogi problémái a jogrendszer – tagozódás tükrében. Az alkotmányjogi jogduplázódás megjelenésének kihatása a jogrendszer tagozódására. In Jogelméleti Szemle, 2020/1. szám, 177-183. <https://doi.org/10.59558/jesz.2020.1.177>

Radoccia, Stefania: Arbeitsrecht in Italien. In Henssler, Martin – Braun, Axel (szerk.): Arbeitsrecht in Europa 3. Aufl. Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2011. <https://doi.org/10.9785/ovs.9783504381875.607>

Rentenversicherung im internationalen Vergleich. (Die Altersversicherung im neun ausgewalten Staaten) Hrsg. VRD. Alfred metzger Verlag.

Sárközy Tamás: A szocialista vállalatelmélet jogtudományi alapjaihoz. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Szabadsfalvi József: „A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény”. Jogállam-koncepciók Magyarországon a 20. század közepéig. Gondolat Kiadó, Budapest, 2023.

Szalma József: A munkaszerződés magán- és közjogi sajátosságai. In Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica Tömus XXI. 2, 2003.

Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv tervezetének néhány elméleti és rendszertani előkérdéséről. In Magyar Jog, 2006/7. szám, 385-399.

Wellmann György (szerk.): V/VI. Polgári Törvénykönyv magyarázata. V/VI. Polgári jog. Orac Kiadó, Budapest, 2014.

Welter, Paul – Caron, Elodie: Arbeitsrecht in Frankreich. In Henssler, Martin – Braun, Axel (szerk.): Arbeitsrecht in Europa 3. Aufl. Verlag Dr. Otto Schmidt, Köln, 2011. <https://doi.org/10.9785/ovs.9783504381875.337>

Zlinszky János: Észrevételek a magánjog új törvénykönyvéhez. In JURA, 2010/1. szám, 195-206.